
ZIMÁNYI ÁRPÁD

LUDÁNYI ZSÓFIA: SZABÁLYOK, NORMÁK, NYELVSZOKÁS.

Tanulmányok a köznyelvi és szaknyelvi helyesírás és nyelv alakítás köréből.
Pandora Könyvek 41. Eger: Líceum Kiadó. 2019. 198 lap

Szabályok, normák, nyelv szokás – ez az átfogó cím alkalmazott nyelvészetünk elmúlt három évtizedének egyik központi témájára utal. Az időszak rendkívül gazdag szakirodalmának ismeretében kíváncsian várhatjuk, hogy mi újat lehet még elmondani minderről, de hát a folyamatosan változó nyelv szinkrón vizsgálatai további tanulságokkal szolgálhatnak. Témánk szempontjából kiemelt figyelmet érdemel a századforduló-ezredforduló előtti és utáni időszak. A kilencvenes évek publikációi tartalmukban, mélységükben és felfogásukban messze meghaladták a korábbiakat, a kétezres évek tanulmányai pedig a kilencvenes években születetteket. Most pedig íme, a legújabb kötet, melynek általánosnak tűnő címe az iméntiek fényében rendkívül izgalmas tematikát rejt. A táguló horizont, az időbeli távolság, a felhalmozott tapasztalat és tudás, az összefüggések felismerése a biztosítéka annak, hogy Ludányi Zsófia tanulmánygyűjteménye hasznos hozzájárulás szakirodalmunkhoz, egyszerű mind időszerű és korszerű munka. A szerző ugyanis olyan – látszólag szűkebb – kutatási területeket művel, amelyek feltárása valóban új eredményekkel kecsegtet. A nyelv alakítás, az orvosi nyelv és a nyelvi ideológiák elmélyült vizsgálata a mai magyar alkalmazott nyelvészet számára feltétlenül haszonnal jár. Ludányi Zsófia e témáknak gazdag tudományos, kutatói és publikációs múlttal rendelkező, országosan ismert és elismert szakértője: az Eszterházy Károly Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének adjunktusa, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos munkatársa, az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottságának, valamint Orvosi Nyelvi Munkabizottságának a tagja. Bő egy évtizedes jelenlétét a tudományos életben immár félszáz tanulmány fémjelzi, önálló kötet szerzőjeként viszont most először méltathatjuk munkáját és munkásságát.

A kötet tematikáját jól összefoglalja a kettős cím, hiszen az írások nyelvi és helyesírási szabályokról, normákról, illetőleg a nyelv szokásról szólnak, a vizsgálat köre pedig a köznyelv és a szaknyelv. Az alcím *nyelv alakítás* szava a szabályok és a normák tudatos kialakítására vonatkozik, a *nyelv szokás* viszont az akár velük szemben érvényesülő gyakorlatra utal. A két tényező esetleges szembeállításával máris valamiféle feszültség érhető tetten, amelynek feloldását az egyes tanulmányok logikus levezetései adják. Az elmélet és a gyakorlat egységében fogant írások áttekintése előtt tisztázni kell néhány terminológiai problémát. Fontosságára való tekintettel erre már az Előszó is utal, amely mindemellett rendkívül szimpatikus önvallomás, mintegy törvényszerű fejlőd-

désrajz a szerző szemléletének alakulásáról, átalakulásáról: „A kötet alcímében szereplő *nyelvalakítás* műszót Lanstyák István [...] nyomán alkalmazom minden olyan metanyelvi tevékenységre, melynek (egyik) célja az írott és beszélt nyelvi diskurzusoknak, ill. hosszabb távon magának a nyelvi rendszernek, valamint a különféle nyelvváltozatoknak a kisebb-nagyobb mértékű megváltoztatása. Az elmúlt években többféle megközelítéssel dolgoztam. Pályám elejét – mint-hogy akkoriban elsősorban helyesírási kérdésekkel foglalkoztam – szükségyszerűen a preskriptív (előíró) szemlélet jellemezte. Később az érdeklődésem egyre inkább a nyelvhasználat, a nyelvi norma felé fordult, ám ehhez szemléletváltásra volt szükség, hiszen a nyelvhasználat kérdései egészen más megközelítést kívánnak, mint a helyesíráséi. [...] A címben szereplő *nyelvalakítás* műszó magában foglalja a nyelvművelést, a nyelvi tervezést és nyelvi menedzselést egyaránt [...]” (7) Egy évtized tudományos termését bemutató – de a korábbi publikációkhoz képest aktualizált – gyűjteményes kötetről lévén szó, az írások részben a klasszikus nyelvművelés, részben a nyelvi menedzselés elméletét és módszereit követik. Ennek a kettősségnek nem csupán az időtényező miatt, hanem más szempontból is megvan a létjogosultsága, hiszen a többirányú megközelítés sokkal hitelesebb, mint a kizárólagosságra való törekvés. Már itt az elején le kell szögezni tehát: Ludányi Zsófia érdemének tarthatjuk látásmódjának és vizsgálati módszerének ezt az észszerű rugalmasságát.

A kötet tizenkilenc tanulmánya három nagyobb témakörbe sorolható: helyesírás, nyelvművelés és szaknyelvhasználat. Ezt a felosztást követik maguk a fejezetek is azzal a megszorítással, hogy a második és a harmadik rész címe az iméntiekhez képest pontosabb, illetőleg bonyolultabb: az előzőekben vázolt kettősséget hangsúlyozandó, a hagyományos *nyelvművelés* megnevezés mellett ott szerepel a *nyelvi menedzselés* és a *nyelvi ideológiák* fogalma, az utolsó rész pedig a „(Szak)nyelvhasználati kérdések a gyakorlatban: válogatott nyelvművelő írások” címet viseli.

A könyv első fejezete ragyogó bizonyítéka annak, hogy az utóbbi évtizedek rendkívül gazdag helyesírási szakirodalma ellenére igenis lehet – sőt kell is – új problémaköröket feltárni. Éles szemű szakemberként a szerző jó érzékkel dolgozza fel az orvosi szaknyelv helyesírásának néhány időszerű kérdését. Már hosszabb ideje különös szakmai figyelem irányul az orvosi nyelvre és helyesírásra, melynek egyik kiváló fóruma a két évtizedes múltra visszatekintő Magyar Orvosi Nyelv című folyóirat. A bevezetőben már jelzett MTA-bizottsági tagságokon kívül Ludányi Zsófia e lap szerkesztőbizottságának is tagja, több írás, vitacikk szerzője. Jelen kötet első fejezete három orvosi nyelvi témájú, a szűkebb szakterületi problémát tágabb nyelvészeti és helyesírási kontextusba helyező tanulmányt tartalmaz. Az első: A szótagszámlálás szabálya az orvosi helyesírásban, különös tekintettel az idegen prefixumos összetételekre (22–36). A szerző körültekintő munkamódszerének bemutatása végett erről a cikkről kissé részletesebben szólnunk. A szótagszámlálás szabályát a többszörös összetételek esetében alkalmazzuk, ezért a cikk mindenekelőtt részletesen megvizsgálja akadémiai helyesírási szabályzatunk idevágó pontjait, nem csupán a jelenlegi,

hanem a korábbi kiadásokat, a Helyesírási és tipográfiai tanácsadót, majd az Osiris Helyesírást. A széles körű áttekintés végigvezeti e szabály grammatikai hátterének alakulását, ehhez szükségesek az utóbbi fél évszázad főbb leíró nyelvtanai (A mai magyar nyelv rendszere, Magyar grammatika, Strukturális magyar nyelvtan). Az akadémiai – tehát általános – szabályozás pontjai után következnek a különös, azaz a szaknyelvi példák, egyrészt az Orvosi helyesírási szótár alapján, másrészt az orvosi helyesírási gyakorlat elemzésével (pl. *immunglobulin-transzláció*, *proteoglikán-receptor*). Végül: a korábbi szakirodalomban tárgyaltaukhoz képest sokkal nagyobb korpusz igénybevételével a szerző kialakítja saját álláspontját (32–35). A további tanulmányokban is ezzel a tudományos igényű elemzési-kifejtési technikával találkozunk, ennek köszönhetően sokoldalúan használható, szakmailag hiteles munkát dicsérhet a recenzens. – A második orvosi nyelvi írás a szemészeti kórlapok rövidítéseiről és azok helyesírásáról szól (pl. o. s. 'oculus sinister, bal szem'; it ~ it. 'idegen test'), a harmadik pedig időszerű témát tárgyal: Szaknyelvi helyesírási változások az AkH.¹² tükrében, különös tekintettel az orvosi nyelvre (*isiásszerű* → *isiásszserű*; *morfindühvel* → *morfindühvel* ~ *morfindühhel*).

A fejezet további írásai az orvosi után más szaknyelveket érintenek. Az újdonság erejével hat a Korpuszneveink helyesírásáról című tanulmány (62–68). Többek között rávilágít arra, hogy még szabályozatlan területről van szó, és így többféle írásmód él egymás mellett: *Magyar Nemzeti Szövegtár*, *Magyar történeti szövegtár*, *Történeti Magánéleti Korpusz*, de: *Ó- és középmagyar történeti magánéleti korpusz*, *Budapesti Szociolingvisztikai Adatbázis*. Egyedi címek lévén a végig kis kezdőbetűs megoldást javasolja a szerző: *Magyar nemzeti szövegtár*, *Magyar történeti szövegtár*. – Az oktatás, a felsőoktatás és a tantárgy-pedagógia szempontrendszere is megjelenik a kötetben: többek között arra válaszol az Online segédeszközök a helyesírás tanításának szolgálatában című írás, hogy miként használhatóak az interneten mindenki számára szabadon elérhető segédeszközök (pl. az MTA Nyelvtudományi Intézete által fejlesztett és üzemeltetett *helyesiras.mta.hu* nevű online nyelvi tanácsadó portál) a helyesírás tanításában. – A téma folytatása az Online helyesírási segédeszközök használata az anyanyelvi órán: egy felmérés tanulságai című beszámoló. Bár manapság az oktatókkal, kutatókkal szemben támasztott alapkövetelmény a megfelelő szintű digitális műveltség, itt a szerző másokhoz képest előnyben van, ugyanis mindkét tanulmányban hasznosíthatja a mérnök informatikus diplomájának köszönhető mélyebb szakmai ismereteit. – Visszatérve a nyelvészeti vonalhoz: Ludányi Zsófia nyelvtudományi intézetbeli tudományos munkatársi tevékenységének eredménye A „népi” helyesírási gondolkodásról – a nyelvi tanácsadói gyakorlat alapján című dolgozat. – Végül: hangsúlyosan fel kell hívni a figyelmet a mozgószabályokról szóló rendkívül alapos, sok mindent tisztázó helyesírás-elméleti áttekintésre (11–21).

A második fejezet négy tanulmányában közös a nyelvi ideológiák kérdésköre, és ez már pusztán a címekből is kiderül: Nyelvi és nyelvhelyességi ideológiák a 21. századi szervezett orvosnyelv-alakításban; Egy sajátos tankönyv-

típus: „A magyar orvosi nyelv tankönyve” nyelvszemlélete a nyelvi ideológiák tükrében; Idegen szavakkal és nyelvi formákkal kapcsolatos nyelvi ideológiák vizsgálata orvosok és orvostanhallgatók nyelvről szóló vélekedéseiben; Nyelvi ideológiák és napjaink nyelvhasználati kérdései a nyelvi tanácsadó szolgálat tükrében. A fejezetben mindenekelőtt – de nem mindenek fölött, azaz nem öncélúan – kulcsfontosságú az elméleti alapozás, de végig az azt követő gyakorlati(as) cél, haszon érdekében. E tanulmányokat ugyancsak összefogják a következő kulcsfogalmak: nyelvművelés, nyelvalkítás, nyelvi tervezés, nyelvi menedzselés vagy nyelvmenedzselés (ezek kapcsán természetesen még a norma, a standardizáció és a kodifikáció), illetőleg szűkebben: orvosnyelv-alkítás, orvosnyelv-menedzselés, orvosterminológia-alkítás. Meghatározásuk vagy inkább körülírásuk több tanulmányban megjelenik (7; 97–99; 126–127; stb.). A fogalmak közül a legújabb a nyelvmenedzselés, ami a nyelvi problémák feltárását, elemzését és kezelését foglalja magában, a nyelvalkítással pedig már az Előszó fentebb idézett része is foglalkozott.

Az egyes írások részletes ismertetése helyett összefoglalóan tekintsük át a nyelvi ideológiák témakörét. Nyelvi ideológiáknak tartjuk a nyelvvel kapcsolatos olyan gondolatokat, gondolatrendszereket, amelyeket gyakran használnak legitimáló, igazoló vagy magyarázó céllal (138). A fejezet első tanulmánya (97–114) a következő csoportosításban elemzi a szervezett orvosnyelv-alkításban előforduló nyelvi ideológiákat: a nyelv mibenlétével és tulajdonságaival, a nyelvek értékével, a nyelvekhez való viszonyulással, a nyelvi változatossággal, a két- és a többnyelvűséggel, valamint a nyelvek érintkezésével kapcsolatos nyelvi ideológiák. Ezekben belül példákat és hozzájuk kapcsolódó elemzést, értékelést találunk többek között a nyelvi deskriptivizmus, hierarchizmus, homogenizmus, moralizmus, kolonializmus kérdésével, a majd a nyelvhelyességi ideológiák közül érinti a nyelvi elitizmus, purizmus, autonomizmus, racionalizmus stb. eseteit, mindegyiket konkrét példával szemlélítve. Történeti hagyományunkban gyökerező, illetőleg szembeszökő volta miatt a purizmus, illetőleg az idegen szavak megítélésének kérdésköre részletesebben szerepel a következő két tanulmányban is (120–121; 131–133).

A különböző szempontból észrevételezett, túlhaladott vagy egyes esetekben tévedésen, tájékozatlanságon, túláltalánosításon alapuló nyelvi ideológiák helyett általános alapelvként – a szerző javaslata szerint – egyrészt a nyelvi pluralizmus (113), másrészt a szituacionalizmus ideológiáját (114) lenne célszerű érvényesíteni. Ezeknek köszönhetően ugyanis kellő figyelmet kaphatna például az orvosi szaknyelv rétegzettsége, valamint a kontextus. A különböző nyelvi ideológiákra egyébiránt azért is érdemes rávilágítani, hogy tudatosuljon a szakemberekben: nézeteiket nagyban befolyásolja előzetes tudásuk, valamint hiedelmeik, nyelvi ideológiáik és beállítottságuk. Ahogy a szerző kifejti: az a nyelvalkítás, nyelvmenedzselés a kívánatos, amelyik a beszélők nyelvi problémáival foglalkozik, vagyis maguk a beszélők döntenek el, mi számít nyelvi problémának, nem pusztán egy szűkebb közösség vagy annak tagjai, jelesül akár a köznyelvvvel, akár az egyes szaknyelvekkel foglalkozó nyelvművelők.

A kodifikáció egyelőre mégsem a valós nyelvhasználaton, hanem strukturalista megfontolásokon, valamint különféle nyelvi ideológiákon és mítoszokon alapul.

A fejezet három orvosi nyelvi tanulmányát olyan írás követi, amely a nyelvtudományi intézeti tanácsadó munka tapasztalatait összegzi (135–148). A dolgozat újszerűsége a tanácsadást bemutató és elemző korábbi publikációkhoz képest éppen a nyelvi ideológiai keret. Az ilyen szempontú vizsgálat szükségességére már más szakemberek is felhívták a figyelmet a magyar nyelvstratégia cselekvési tervében. A nyelvi tervezésnek, a szociolingvisztikára alapozott nyelvművelésnek ugyanis része a nyelvi igazgatás, a nyelvi menedzsment is, azaz a nyelvi tanácsadás szervezetének és nyelvtudományi háttérének kialakítása, ehhez viszont ismerni kell a tanácsadás jelenlegi formájának nyelvvideológiai háttérét.

A harmadik fejezet hét szaknyelvi, nyelvhasználati vagy helyesírási jelenség rövidebb, de az eddigiekhez hasonlóan szakszerű és példákban gazdag bemutatása: Az egy névelő (egy) rút germanizmus?; A létige + határozói igenév szerkezet és a nyelvi norma; Tulajdonnévi jellegű alakulatok helyesírása az orvosi nyelvben; Nyakon csípjük és számonkérjük a helyesírási logikátlanságot?; Nem tervezem eldönteni; Redundancia az orvosi nyelvben: szabad-e vagy kerülendő?; Orvosi nyelvünk fölösleges (?) „töltelékelemeiről” (151–180). Közülük igen figyelemreméltó az első, a névelőhasználattal kapcsolatos, logikus levezetések tartalmazó vitacikk, hasonlóan: mindkét helyesírási témájú dolgozat, valamint a tervez ige segédigészerű használatának elemzése.

A hagyományos nyelvművelés korszerűsítéseként létrejövő nyelvi menedzselés, valamint a nyelvszemléletünket átszövő nyelvi ideológiák ismerete a nyelvészeken kívül közvetlenül érinti a pedagógusok szélesebb körét. Sem pedagógusképzésünk és -továbbképzésünk, sem anyanyelv-pedagógiánk nem képzelhető el az ilyen szellemű és ilyen szemléletű alapozás nélkül. Az orvosi nyelv terminológiájának és helyesírás-szabályozásának kutatása is csak látszólag szűk szakterületi kérdés: a szerző minden esetben tágabb összefüggéseket tár fel, a szaknyelviség általános jegyei és helyesírási rendszerünk egésze felől közelíti meg témáit. Ezért a könyv kiválóan használható a felsőoktatásban is, mivel kutatómódszertani szempontból mindegyik tanulmány remek mintát ad az egyetemi hallgatóknak a problémafelvetés és megoldás területén: széles körű kutatás és adatgyűjtés, sokoldalú érvelés, következtetések, értékelés, véleményformálás, a továbblépés irányai stb. Dicséretes és példaértékű az egyes résztemák kifejtése, a világos okfejtés, a logikus magyarázatok, a történeti áttekintés után a különböző érvek felsorakoztatása, de kiváltképpen az, hogy minden esetben ott van a szerző határozott állásfoglalása is. A konklúzió, az önálló véleményt is tükröző állásfoglalás a helyesírás-szabályozás, a nyelvalakítás és más részterületek számára előremutató megállapításokat tartalmaz. Ugyancsak az elismerés hangján kell szólni a szakszerű, egyszersmind gördülékeny tudományos stílusról. A szakmai hitelesség biztosítéka, hogy a szerző igen nagy magabiztossággal mozog a nyelvtudomány különböző területein, kiválóan kezeli a gazdag példaanyagot, és jól megkülönbözteti a lényeges és kevésbé lényeges vizsgálati elemeket.

A gondosan kidolgozott témák ugyan kerek egészek, mégsem tekinthetők véglegesen lezárt egységeknek. A nyelvváltozás következményeként magukban hordozzák a továbblépés, az újabb kutatás lehetőségét. Ennek elősegítéseként is értékelhetjük a rendkívül gazdag, 237 tételből álló szakirodalom-jegyzéket (184–198), amely valóságos kincsesbánya a témában elmélyedni kívánó egyetemi hallgatók, doktoranduszok vagy kutatók számára. Az angol-, német- és hollandnyelv-ismerettel rendelkező szerző dicséretére legyen mondva, hogy a bibliográfia több mint harminc idegen nyelvű tételt tartalmaz, amelyek szükséges tartalmi elemei vagy a rájuk való utalás – erősítve az elméleti hátteret – ott szerepelnek beépítve a tanulmányokban. Az Eszterházy Károly Egyetem Pandora Könyvek sorozatának 41. darabja joggal tarthat számot szélesebb érdeklődésre.